

העבודה ההתנדבותית בישראל
להלכה ולמעשה
מאת דב בן-מאיר
הוצאת "כרטא" ירושלים
במימון ג'וינט ישראל
1986

ספר ראשון מסוגו בישראל (ומבחינת ההיקף ומגוון הנושאים – גם בקנה מידה בינלאומי) שנושאו ההתנדבות, על היבטיה התיאורטיים, ההיסטוריים והמעשיים.

הספר נכתב על ידי חה"כ דב בן-מאיר אשר שימש במשך 14 שנה כמנכ"ל האגודה למלחמה בסרטן וכן כיו"ר "אגוד המתרימים בישראל". ואכן, האגודה למלחמה בסרטן (הנחשבת לאחת האגודות המוצלחות והיעילות ביותר בארץ) על המבנה שלה וצורת פעולתה, משמשת במידה רבה כמודל למחבר, בבואו לתאר את הדרכים האידיאליות להקמת אגודה התנדבותית, לקביעת המבנה שלה ודרך פעולתה וכן בתארו את תחומי הפעילות השונים כגון: הסברה, הפעלת מתנדבים, עריכת אירועי התרמה וכו'.

הספר, המחזיק 650 עמודים מחולק לשלושה חלקים:

החלק הראשון – עוסק בצד ההיסטורי והתפישתי (הקונצפטואלי) של הפעילות ההתנדבותית, היינו המניעים השונים המביאים אדם להתנדב (למרות שההתנדבות – כאלטרואיזם נוגדת את היצר האנוכי הטבעי של האדם) כגון המניע הדתי, המניע המוסרי, המניע הפוליטי, הרצון לזכות במעמד חברתי ולהקים לעצמו יד ושם או גם הצורך להגיע להגשמה עצמית; ה מחבר מתעכב במיוחד על חשיבותה של העבודה ההתנדבותית כמשלימה את מדינת הרווחה ופורצת נתיבות פעולה חדשות למערכת החברתית הממוסדת.

בתחום ההיסטורי מגיש המחבר סקירה מקיפה על משמעות הצדקה בתפישת העולם היהודית ועל עקרונותיה לאורך הדורות מאז ימי בית שני. הוא מתאר את הבסיס הדתי-מוסרי שעליו נשענה הצדקה בעוד עם ישראל יושב על אדמתו, וכיצד הועברה מסורת זו מדור לדור – בתוככי קהילות ישראל בגולה כשהיא נשענת על מערכת מסועפת של פעילויות – הן בתחום גביית הכספים והן בהוצאתם למימון צרכיה של הקהילה ושל אלה שמטה ידם, מאז חורבן בית שני, ועד המהפכה הצרפתית. לאחר מכן מתאר המחבר את המעבר לפילנתרופיה יהודית מודרנית – למן ההתארגנות העירונית הכוללת והקמת מוסדות ארציים ועד להופעתם של הפילנתרופיים היהודיים הגדולים (מונטפיורי, הירש, רוטשילד) והארגונים הפילנתרופיים הבינלאומיים (אורט, ג'וינט, כ"ח) ומסיימו ברשימה לקסיקונית של כ-150 מושגים וערכים מתחום הצדה היהודית ("אורח לשבת", "הכנסת כלה", "פאה" וכו').

לתשומת לב מיוחדת זוכה בחלק הראשון של הספר ארץ-ישראל, כמוקד לפילנתרופיה היהודית בגולה, החל במצוות מחצית השקל לבית המקדש שאספסינוס ניסה להפכו ל"מס היהודים" (Fiscus Judaicus), עבור ל"משולים" שאספו כסף למען ארבע הערים הקדושות (ירושלים, צפת, חברון וטבריה) וכלה במגביות המודרניות כגון הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, המגבית המאוחדת, מפעל מלווה העצמאות, קרן החינוך, שיקום השכונות וכו'. כל מגבית, תולדותיה והיקפה והסכומים שאספה מאז ייסודה.

בבואו לתאר את העבודה ההתנדבותית שנעשתה ונעשית בארץ-ישראל המודרנית, מפריך המחבר את הדעה המקובלת כאילו מדינת ישראל בנויה אך ורק על "שנור" מחו"ל. בכך הוא מנפץ את הסטריאוטיפ של הישראלי, המקובל על יהדות התפוצות כ"פייטר ושנורר"

ומוכיח כי ההיקף האמיתי של ההתנדבות בישראל – בזמן ובכסף גדול פי שתיים לנפש, מזה המקובל בחברה האמריקאית. במסגרת הוא מתעכב על הנעשה בסקטור החרדי (אם כי בתחום זה חסרים נתונים ואין כמעט כל מחקר בארץ על הנעשה בסקטור החרדי), מפרט את המרכיב ההתנדבותי המקיף בפעילותה של תנועת הפועלים הא"י ולאחר מכן ההסתדרות הכללית, מתאר את הנעשה בסקטור האזרחי ועובר לתיאור מקיף של מסגרות ההתנדבות הקשורות או מופעלות ע"י משרדי הממשלה ויתר המסגרות הממוסדות בארץ (הרשויות המקומיות, ההסתדרות, הסוכנות היהודית). המחבר מוכיח כי למעשה מפעילים משרדי הממשלה יותר מתנדבים מאשר כל ארגוני המתנדבים העצמאיים – תועה ישראלית-יהודית בקנה מידה בינלאומי.

כמו כן מאזכר המחבר בפרק זה את כל המוסדות הארציים המטפלים במתנדבים (המרכז לשירותי התנדבות, איגוד המתרימים, המועצה לשירותים סוציאליים, מגזר ההתנדבות והמלכ"רים וכו'); את מעמדו וזכויותיו של המתנדב עפ"י "החוק לביטוח מתנדבים" – ומתאר בקצרה את תוכנם של המחקרים העיקריים בתחום ההתנדבות ואיסוף הכספים שנערכו עד כה בארץ. בפרק זה מצויות גם סקירות על מאספים וספרים המכילים פירוט ותיאור אלפי האגודות השונות הפועלות בארץ.

החלק הראשון של הספר מסתיים בפרק מיוחד המתאר את המבנה הארגוני, הכספי והתפקודי של הקהילה היהודית המאורגנת בארצות הברית. כיוון שמערכת מסועפת זו - בנויה כולה על התנדבות והיא אוספת מיליארדי דולרים בשנה – תרגם המחבר ותימצת המחבר את ספרו של מר פיליפ ברנשטיין (שהיה במשך שנים רבות מנכ"ל "מועצת הקהילות היהודיות בארה"ב): *To Dwell in Unity*, במגמה לתקן את הרושם המעוות הקיים בחברה הישראלית כלפי "הדוד האמריקאי העשיר" ולהראות כי נדבנותה של יהדות ארה"ב נשענת על מאמץ אידיאי וארגוני אדיר, וכי מושקע בה ממיטב המוח והלב היהודי.

החלק השני של הספר מוקדש לתיאור מפורט של צורת הקמתה והפעלתה של אגודה התנדבותית בישראל. נוסף לסוגים השונים של אגודות התנדבותיות הקיימות (אגודות לעזרה עצמית, אגודות מטה, אגודות מבצעות וכו') מפרט המחבר את המבנה הארגוני הרצוי של אגודה כזאת בדרג הארצי והמקומי, את צורת הרישום המשפטי והחוקי, ואת ניהולה הכספי.

כמו כן כולל המחבר בספר פרק מיוחד על השימוש במחשב באגודה התנדבותית וסקירה משפטית מקיפה על הקלות המיסוי לאגודה המקבלת תרומות מצד אחד ולתורמים השונים מצד שני, הנהוגות בישראל. אגודות הרוצות להקים לעצמן סניפים בינלאומיים בחמש ארצות (ארה"ב, קנדה, בריטניה, גרמניה ודרום-אפריקה) ימצאו בחלק זה מדריך שימושי ועצות מעשיות לגבי הרצוי והאפשרי הן מבחינת החוק השורר בכל אחת מהארצות הללו מבחינת יחסו של הממסד היהודי בכל קהילה לפעילות פילנטרופית יהודית חדשה.

פרק ייסודי ומקיף מוקדש לתחום ההסברה ויחסי הציבור של אגודה התנדבותית, החל מדרך הקמתם של המוסדות הפנימיים (ועדת הסברה, מחלקת הסברה) והעסקתם של אנשי פרסום והסברה; עבור לבניית תדמיתה הציבורית של האגודה (נייר מכתבים, סמל, שילוט, הכשרת העובדים והמתנדבים ל"מאור פנים", ניצול הספקים והתורמים ליצירת "רושם טוב" וכו'). וכלה בתיאור מקצועי ויסודי של צינורות התקשורת הקיימים בארץ וצורת השימוש בהם: העיתון, הרדיו, הטלוויזיה, בתי הקולנוע ופרסום חוצות. המחבר מדריך את הקורא כיצד להפעיל ולהשתמש במשרד פרסום וכיצד לקדם נושאים באמצעות "חסי ציבור" (מסיבות עיתונאים, קומוניקטים, קשרים עם עיתונאים וכו'). תשומת לב מיוחדת מוקדשת לתיאור צורת השימוש הישירה של האגודה באמצעים כמו הסברה

בע"פ, הסברה בכתב, הסברה חזותית (סרטים, תערוכות) וכן לשיטת ההפצה של פרסומים. כל ההסברים מלווים בדוגמאות של הטפסים והפרטים המנהליים הכרוכים בהפעלת המערכת המקיפה הזאת.

מידת הצלחתה של אגודה התנדבותית במלאכת הגיוס של מתנדבים, הכשרתם, הדרכתם והפעלתם - מהווה אבן בוחן לסיכוייה לפרוץ אל הקהל הרחב ולזכות בתמיכתו וכן ליכולתה לספק את השירותים שלשם הספקתם ומילויים היא הוקמה ופועלת. המחבר מקדיש לנושא זה שלושה פרקים מלאים ובהם תיאור מפורט של המניעים המביאים אנשים להתנדב וכיצד לפרוט עליהם; של מאגרי המתנדבים הפוטנציאליים וכיצד להגיע אליהם; כיצד לגייס את "הצמרת המובילה"; כיצד להפעיל את המתנדבים העוסקים בהתרמה וכיצד להפעיל את אלה המתנדבים לעבודה מקצועית או טיפולית; אילו מוסדות ומחלקות צריכה האגודה להקים כדי לטפל במתנדבים וכיצד עליה לתגמל אותם.

שיטות ההכשרה של המתנדבים (טרם כניסתם לעבודה) והדרכתם (תוך כדי עבודתם) מהווים חלק מתורה שלמה הכרוכה בהכנת תכנית מקצועית של הכשרה והדרכה; בהגדרת תחומי העבודה והתפקידים של כל מתנדב (יצירת תקן) ביכולת האגודה לשלב בהצלחה מתנדבים ושכירים ובהקמת הכלים המתאימים לראיון מתנדבים, מיונם והמעקב הצמוד אחר רמת תפקודם. את כל אלה מלווה המחבר בתיאור מפורט של שיטות ההדרכה השונות הקיימות (הרצאה, סימפוזיון, פאנל, דיון קבוצתי, הסברה בכתב, סיורים, תרגולים וכו') ודרך הפעלתם.

המתנדבים העוסקים בהתרמה וכן החברים התורמים תרומה שנתית (כמו דמי חבר) חייבים, לדעת המחבר, לזכות בתשומת לבה המיוחדת של האגודה ההתנדבותית – הן בדרך הטיפול והטיפול שלהם, רישומם והמעקב אחר תרומותיהם והן בדרך תגמולם ע"י הענקת סטאטוס נאות הכול בהתאם לגובה התרומה. פרק מיוחד מוקדש לטיפול בתורמים המוסדיים: בנקים, חברות בע"מ וכיו"ב.

כל הנושאים הללו נסמכים על דוגמאות ואיורים של טפסים, תעודות, מכתבים לדוגמה וכיו"ב.

החלק השלישי של הספר עוסק בתיאור מפורט של דרכי ההתרמה השונות אותן מפעילות אגודות התנדבותיות בארץ ובעולם כדי לממן את פעילויותיהן. טרם כניסתו לתיאור מפורט של כל מכשיר התרמה כזה – דן המחבר בהרחבה באספקטים הגבוליים של גיוס הכספים לאגודה כגון: קבלת תקציבים ממשלתיים ומשמעותם (פיקוח מבקר המדינה; תלות במדיניות ממשלתית; אפשרות לאובדן עצמאות; כניסה לפעילות כלכלית רגילה כדי לזכות ברווחים (אובדן הפטור ממסים); השימוש המסוכן של גובים בשכר; קבלת תרומות בכסף ותרומות בעין וכו'.

לאחר מכן מתאר המחבר אחד לאחד כל מכשיר או אירוע של התרמה כשהוא מלווה כל אירוע כזה בהנחיות ובדוגמאות: טפסים למכירת כרטיסים לנשף או להצגת גאלה; לעריכת הגרלה קטנה וגדולה, וכן כיצד להפעיל את הקורפוס הדיפלומטי – ובעיקר את נשי הדיפלומטים; וכיצד עורכים נשף, תצוגת אופנה ומכירה פומבית וכן עריכת בזאר או שוק (כולל איסוף הפריטים-תרומות לשוק; הפעלת מתנדבים למלאכת כפיים בשוק; ניהול המחסן; עריכת הדוכנים; הפיקוח הכספי; הסיכום ועריכת המלאי).

פרק מיוחד מוקדש לעריכת " מבצע התרמה שנתי", מדלת לדלת בכל רחבי המדינה, תוך הפעלת רבבות מתנדבים בכל אמצעי התקשורת. כמודל לפרק זה משמש "מבצע הקש בדלת" של "האגודה למלחמה בסרטן" והוא מלווה בדוגמאות של הטפסים, המכתבים והאביזרים המלווים מבצע כזה.

כמו כן מקדיש המחבר פרקים מיוחדים למבצעי התרמה באמצעות הדואר; לצורת הטיפול בעיזבונות; בהנצחות ובקרנות ולעריכת מבצע התרמה אלקטרוני כדוגמת: "טלתרום לטובת הזקן"; "שירותרום" למען לב"י וכיו"ב.

בכתיבת כמה תת-פרקים נעזר המחבר בעצתם של מומחים: הרב יונה מצגר מתל-אביב עזר בהכנת לקסיקון המונחים של מדקה; עו"ד אהוד ברעם הכין את החומר המשפטי לגבי רישום האגודה ההתנדבותית וחוקי הזיכוי והפטור ממסים הנהוגים בארץ לגבי תורמים ומקבלי תרומות, ואילו מנהל האגודה למלחמה בסרטן מר שלמה בציא, כתב את הפרק על המחשב בשירות האגודה ההתנדבותית.

ולבסוף יצוין, כי כמה וכמה פרקים בספר יכולים לשמש גם מערכות ארגוניות אחרת, בעיקר הפרקים על פרסום והסברה; על הדרכת מתנדבים והשימוש באמצעי המחשה והסברה; על הפעלת מחשב ותפעול מערכות ארגוניות.

ד"ר ישראל כץ, ראש המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל, הקדים הקדמה לספר, ועורכו המדעי הוא ד"ר בני גדרון, מאוניברסיטת באר-שבע.

הספר ישמש הן את רבבות המתנדבים והעובדים באגודות ההתנדבותיות בישראל והן את הסטודנטים והמורים באוניברסיטאות ובבתי הספר לעבודה סוציאלית